

Theosofie en de opkomst van moderne abstracte kunst

Kathleen Hall

Kathleen Hall (van de Canadese Federatie van de TS Adyar) bestudeerde de moderne abstractionisten en hun banden met theosofie.

Momenteel doet zij onderzoek naar op kunst gebaseerde onderwijsprogramma's voor Roma-kinderen in achterstandssituaties.

Aan het eind van de negentiende eeuw ontstond een beweging in de kunst als antwoord op hoger bewustzijn van kosmische waarheid. Moderne kunst was de zichtbare manifestatie van spirituele idealen zoals naar voren gebracht door de leringen van theosofie en andere wijsheidstradities. De kunstenaars van deze beweging waren schrijvers die schilderden wat woorden niet konden zeggen.

Spiritualiteit in abstracte kunst ving aan rond 1890 en liep parallel met een groeiende belangstelling voor mystiek en occultisme. Veel artiesten raakten geïntrigeerd in spirituele geschriften, in het bijzonder in H.P. Blavatsky's belangrijkste werk *De Geheime Leer*. Zonder twijfel waren er andere invloeden, zoals de werken van Edouard Schuré, Jakob Böhme en Emmanuel Swedenborg, maar het was theosofie dat de meest diepgaande invloed uitoefende op de opkomst van moderne abstract kunst, en meer speciaal op de stichters (founding fathers) van de beweging zoals Wassily Kandinsky, Frantisek Kupka, Piet Mondriaan en Kazimer Malevitch.

Theosofie gaf deze artiesten een perspectief dat de fundamentele basis voor hun spiritualiteit werd. Vanuit dit gezichtspunt geloofden zij in staat te zijn achter en in de natuurlijke wereld te kunnen schouwen en daarbij inzicht te krijgen in de oude wijsheid en kosmische principes van ons bestaan.

Deze verheven voorsprong verhief hen alle vier boven de beslommeringen van deze wereld, zij waren de boodschappers; het doorgeven van deze kennis werd het doel van hun kunst.

De taal waarmee deze artiesten hun visie van de ene wereld naar de begrippen van de andere wereld vertaalden was abstractie. Om met succes te worden begrepen, moest deze visie worden gepresenteerd in eenvoudige relevante begrippen die later, als ze zowel voor de artiest als

voor de kijker als leerling meer vertrouwd werden, verder konden worden ontwikkeld en uitgebreid tot een complexe structuur. In haar uiteindelijke vorm is deze visie uiterlijk simplistisch, maar innerlijk complex in het verminderen van de raadselachtigheid van het goddelijke.

Het lijkt meer dan toevallig dat vier verschillende kunstenaars, op ongeveer hetzelfde moment in de geschiedenis, allen werden beïnvloed door theosofische leringen, en hun spiritualiteit naar buiten brachten via hun kunst die bijna geen andere keus had dan abstract te zijn. De context van hun werk was niet een vertrouwd plaatje van zichtbare realiteit, maar een geloof in onzichtbare dingen. Visionair, profetisch, mystiek en diep spiritueel kunnen Kandinsky, Kupka, Mondriaan en Malevich worden beschouwd als ingewijden die uit een ver verleden kwamen om de oude wijsheid in onze tijd en in voor ons geschikte beelden te onderwijzen. Wat zij produceerden was een opening in het universum, waardoor zij in staat waren het ongeziene zichtbaar te maken, zodat wij een glimp van de grote mysteriën van de kosmos kunnen opvangen.

Deze vier kunstenaars begonnen eerst in de symbolistische stijl (Symbolist style). Hun vroege werk beeldde voorstellingen van kosmische idealen uit in vertrouwde en herkenbare vormen. De iconografie van het symbolisme (noot redactie: iconografie is het bestuderen en beschrijven van onderwerpen uit de beeldende kunst) beperkte echter de manifestatie van universele concepten, en Kandinsky, Kupka en Malevich werden zich steeds meer bewust van die beperking. Na de uitgestrektheid van de symbolistische stem te hebben ervaren, begonnen zij dieper te graven in hun theosofische idealen en brachten nieuwe manieren naar voren om dingen te zeggen.

De taal die ontstond was abstractie. Abstractie was een vormloze stem die de grenzen van concrete objecten oploste, om de stroom van kosmisch licht door te laten op het wachtende linnen, de plek waar de innerlijke en uiterlijke gebieden van spiritualiteit een nieuwe creatieve evolutie aanvingen. Iedere kunstenaar beschilderde het linnen met zijn eigen specifieke streek, maar allen dompelden hun kwast in dezelfde potten van spiritueel bewustzijn. Wassily Kandinsky was een gretige student van occulte en mystieke leringen. Theosofie leverde de hoofdstructuur voor zijn lessen in spiritualiteit, maar het is zeker dat hij zijn studie met ander materiaal verrijkte. Naarmate zijn spirituele bewustzijn groeide, groeide ook zijn kunst. Idealen die hij aanvankelijk tot volle tevredenheid in symbolistische vormen uitdrukte, wierpen hun bekleding af en ontwikkelden zich door abstractie. Naarmate theosofische leringen over gedachtevormen en de samenhang tussen trillingen, kleur en geluid zijn werk beïnvloedden, begon hij minimaal op vormen te steunen. Vormgeving, lijn en kleur werden zijn belangrijkste gereedschappen om een duidelijk beeld van ongeziene gebeurtenissen in de astrale wereld te creëren.

Frantisek Kupka benaderde de wereld van het spirituele in kunst vanuit eenzelfde richting. Ook hij begon als een symbolistisch schilder en presenteerde concepten uit theosofische leringen over esoterische oosterse godsdiensten en filosofieën. Als symbolist, leken deze ideeën eerder een protest dan een manifestatie van zijn spirituele kennis. Toen hij de verbinding maakte tussen de in deze wereld heersende krachten, als een microkosmos van de macrokosmische krachten in het universum, begon zijn werk een goddelijke boodschap door te geven. Dit was ook zo toen zijn schilderijen abstracter werden, evoluerend tot werken van 'gewijde' meetkunde (sacred geometry).

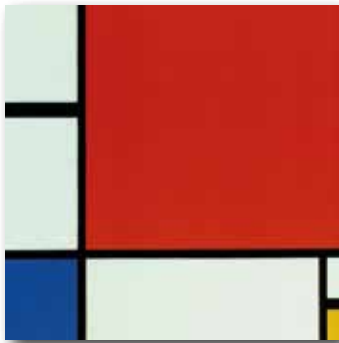

Foto: Compositie in rood, blauw en geel door Piet Mondriaan

Piet Mondriaan las, net als Kandinsky, uitgebreid over spirituele concepten. Het was algemeen bekend dat hij theosofie een warm hart toedroeg en ten aanzien van de inhoud van zijn werk refereerde hij regelmatig daaraan. Zijn ideeën werden eerst uitgedrukt als symbolistische kunst. Toen hij het gebruik van kleur begon te onderzoeken als een middel om het innerlijk wezen van een uiterlijk zichtbaar object naar buiten te brengen, begon zijn werk te veranderen. Zijn enige doel werd de reductie van vorm tot eenvoudige contrasten van lijn en kleur om de eenheid tussen twee tegengestelden duidelijk te maken:

man en vrouw, statisch en dynamisch, geest en materie. Meetkundige vormen en primaire kleuren werden zijn handelsmerk, de onmetelijk complexe spirituele structuur van het universum in simpele beelden weergevend.

Kazimir Malevich was oorspronkelijk betrokken bij de beweging van Russische symbolisten, maar begon toen zaumisme en de vierde dimensie te onderzoeken (noot redactie: zaumisme omvat linguïstische experimenten in klanksymboliek en taalcreatie). De tijd- en ruimteconcepten die hij bestudeerde kwamen vooral uit wat hij las bij P.D. Ouspensky, de Russische theosoof. Uiteindelijk ontwikkelde zijn werk zich tot een grotere manifestatie van de vierde dimensie en zijn suprematistische werken begonnen een pad te volgen dat leidde tot het oplossen van vorm in 'gewijde' meetkunde (sacred geometry) en Absolute 'nietsheid' (noot redactie: suprematisme is een vorm van abstracte kunst).

De effecten van theosofie op de stichters van moderne abstracte kunst zijn onmiskenbaar. Iedere kunstenaar (Wassily Kandinsky, Frantisek Kupka, Piet Mondriaan en Kazimir Malevich) bracht in zijn eigen specifieke stijl verschillende aspecten van theosofische idealen naar buiten. Allen begonnen met de symbolische weergave van spirituele concepten, waarna ze noodzakelijkerwijs geleidelijk overgingen op abstractie. Het was

een onvermijdelijk proces. De vertrouwde vormen van de zichtbare wereld waren niet in staat de kosmische gebieden uit te drukken. Alleen lijn, vorm en kleur waren voor de kunstenaar van nut, als taal waardoor de stem van het universum kon worden gecommuniceerd. Het was wellicht een experimentele vertaling van goddelijke concepten.

Misschien was theosofie de belangrijkste spirituele filosofie die naar voren trad in de laatste helft van de negentiende eeuw, met name voor wat betreft de diepgaande invloed die zij uitoefende op de richting van moderne kunst. Haar lering over universele 'broederschap', de studie van oude en moderne godsdiensten, filosofieën en wetenschappen en het onderzoek naar de onverklaarde wetten in de natuur en psychische vermogens die in de mensheid latent aanwezig zijn, waren niet alleen actueel voor een veranderende wereld, maar zonder enige twijfel aantrekkelijk voor de artiest als zoeker naar Waarheid.

Het was onvermijdelijk dat sommige kunstenaars aan het begin van het materialistische tijdperk van de twintigste eeuw hun aandacht op spiritualiteit richtten. Die verandering vond plaats, met als eerste reden: hoe verder de mensheid van de natuurlijke omgeving is verwijderd des te groter is zijn behoefte aan spirituele vervanging. De tweede reden is dat alles gaat zoals het moet gaan...

Uit: *Quest Magazine* en *Theosophy Forward*
Vertaling: S.C.

Noot redactie: Door een fout onzerzijds is bij het artikel *De theosofische wortels van spiritueel onderwijs* van Kathleen Hall in de *Theosofia - Special opvoeding & onderwijs* van december 2015 de verkeerde portretfoto geplaatst. Onze excuses hiervoor. Om dit recht te zetten plaatsen we nu nogmaals een artikel van haar hand, uiteraard met de juiste foto...